

6: 263). A XVI. század második felétől az adatok már *v* hanggal jelentkeznek (I. Blanár: i. m. 36, 37, 44). A szó bányászati felhasználását jól illusztrálja a Miksa-féle bányarendtartás 1699. évi szlovák fordításának vonatkozó passzusa: „Geden každý Huttmann má mitý, a držetý, rownj, neb podobnj rowáss kowáčowemu, a ten samj má sam kowáčowj prinestý, a neb z ginjm hodowernjm delnjkem odeslatj, mjsta sprawedliwe poznamenatý, a narezatý, delnikem odeslatj, mista dobre narezane, než nesprawedliwe nalezute, te samé má z rowasse dolu zrezatý, a za nic nerachowatý, anj datý” (Poradek, aneb poradne Sporadany Bane . . . Roku 1699. Slovensky preklad Maximilianskeho banského práva. Liptovské muzeum v Ružomberku, č. 27. 474: 17. — Mikrofilmről használtam). Noha a hivatalos szlovák szakterminológiában a *rováš* ma már elavultnak minősül (vö. Banický terminologický slovník. Bratislava, 1955. 12), egyes bányavidékeken még mindig élnek vele. Így például megvan Dobsinán, ahol a *rováš* a. m. 'csillére tett jegy, melynek alapján megállapítható, hogy a csille melyik munkahelyről való' (Rosenbergová: i. m. 42).

E szavunkat átvette a német bányászság is, így Besztercebánya, 1526: „Hernach was bei allen huttn und grueben zu dem Ion Ostern ist aufganngen laut der *rabisch* und particular raittung” (Dokumenty k baníckemu povstaniu na Slovensku [1525—1526.]. Na vydanie pripravil P. Ratkoš. Bratislava, 1957. 305). A német és a szerb bányászat kapcsolata alapján bizonyos, hogy a szerb bányásznyelvbe a német szaknyelvből került át a szó *raboš* alakban (erre I. V. Skarić: Stari turski rukopis o rudarskim poslovima i terminologiji. Beograd, 1936. 102). Ugyanakkor a szerb köznyelvi *rovaš(a)* közvetlenül a magyarból való (I. Machek: EtSlJČSl. 411; a magyar szónak egyéb nyelvekben való jelentkezését is I. itt). A *b* hang, valamint annak alapján, hogy a csehek között a *rabuša* szót éppen a német bányászok vagy iparosok terjesztették el, valószínűnek látszik a csehben a német közvetítés (vö. Machek: EtSlJČSl. 411). Mások, így pl. H. Wolf is éppen ellenkezőleg, a német *Rabisch* 'Kerholz' szót tartják szláv (cseh) eredetűnek (I. Studien zur deutschen Bergmannssprache . . . Tübingen, 1958. 203). Másrészt figyelmet érdemel Tamás Lajos véleménye, amely szerint a *b* hang a románban fejlődött volna ki és a *b-s* változatokat a román pásztorok terjesztették volna el déli és nyugati irányban (I. Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen. Budapest, 1966. 662). Ezt a feltevést támogatni látszik az a tény is, hogy a szlovákban az első adat szintén *b*-vel található, s a szlovákban főként és elsősorban a pászorterminológiában vannak román eredetű kifejezések. Ilyen szempontból a kérdés még részletes vizsgálatot igényel.

Mindettől függetlenül tény, hogy a 'csillejegy' fogalmát a magyar bányászok többek közt a szlovák jövevény *blaska* szóval is kifejezték, a szlovák bányászok viszont egyes vidékeken a magyarból átvett *rováš*-t használták fel ugyanilyen célra.

Gregor Ferenc

Ujjat húz valakivel. *Ujjat húz, ujjat von* szólásunkat már Kertész M. a falusi legények egyik multságával magyarázta. Ha ezekkel a szólásunkkal élünk „akkor tulajdonképpen — írja — a falusi legényeknek azt a multságát emlegetjük, hogy jobb kezük középső ujját rendesen az asztal felett összeakasztják s bal kezüket, lábukat az asztalnak feszítve, mindegyik teljes erejével azon van, hogy ellenfelét átrántsa a maga oldalára; mivel a gyengébbet sértett önérzete könnyen és sokszor ösztönzi civakodásra, innen van szólásunk 'összevész, civakodik' jelentése” (Szokásmondások, 1922. 60). Lényegében — egy tanulságos Mikszáth-idézetet szem előtt tartva — ezt a magyarázatot fogadja el O. Nagy G. is, kiemelve, hogy a fenti szokás vetélkedőjáték, erőpróba. Faludi F. írásából még az derül ki, hogy a szólás jelentése 'megmérkőzik valakivel' (O. Nagy G.:

Mi fán terem? 1963. 322). Mindkét jeles nyelvészünk a XVII. sz. elejétől idéz a szólás használatáról magyar irodalmi példákat.

A szólást megvilágító vetélkedőjáték nemcsak nálunk, hanem Európa-szerte ismeretes. A játék ugyanabban a formában, mint azt Kertész M. leírta *Hakeln* néven felbukkan a tiroli favágóknál (Erich O. A. — Beitl R.: Wb. der dt. Volkskunde, 1935. 287). A *hakeln*, mint nyelvjárási szó benne van Halász E. német—magyar szótárának második kiadásában is '(játék|erőpróba) ujjat húz' jelentéssel. Ismeretes az ujjhúzás a svájci Alpokban (Weiss R.: Volkskunde der Schweiz, 1946. 187). Úgy látszik, hogy az erő és ügyességi játékok (így az ujjhúzás is) a németeknél inkább az alpesi területre korlátozódnak (Hansen W.: Volkstanz u. Spiel, Spamer A.: Deutsche Volkskunde, I. 1934. 345). Egy történeti feljegyzésből tudjuk, hogy 1699-ben sörözés alkalmával két dán között az ujjhúzás verekedéssé fajult. Általában fogadásból húztak ujjat, s aki elvesztette, annak italt kellett fizetnie társa részére. Szokás volt ujjhúzás helyett kötél-, vessző- vagy szalaggyűrűt is húzni. Ezt a változatot Olaus Magnus 1555-ben képen is megörökítette. Az egykori ábrázoláson a király és alattvalója húz ilyen módon ujjat. Nem mindig asztal felett húznak ujjat. A svédeknel és a németeknel a két vetélkedő egymás között a határt valamilyen jellel teszi láthatóvá, s állva folyik le az ujjhúzás (Rasmussen H.: Das Fingerziehen. Folk, 1963. 283—6). Itkonen T. I. részletesen ír arról, hogy az inari és svédországi lappoknál is ismerik az ujjhúzást. Állva, jobb lábukat egymásnak vetve húzzák az ujjat. Ha az egyik viaskodó sokkal erősebb, mint a másik, akkor gyengébb ujját akasztja ellenfele erősebb ujjába (JSFOu. 51, 4, Helsinki, 1941—42, 77). Nyilvánvaló, hogy a lappok az ujjhúzással a skandinávok révén ismerkedtek meg.

A szólás történetéhez tartozik az is, hogy az ujjhúzás bekerült a világlapok karikatúrái közé. A *Süddeutsche Zeitung* 1962. május 20-iki száma Bajorországot és Bonnt szimbolizáló két férfi karikatúráját közli, amint az asztal felett ujjat húznak egymással.

Az *ujjhúzás* kiskunsági változata a *farkasnyakhúzás*, amely úgy folyik le, hogy két pásztor négykézlábra áll, úgyhogy a fejük majdnem összeér. Ekkor kötelet vetnek a nyakukra. A kötelet tarkójukkal tartják. Az ellenfeleknek *faratni* kell, vagyis hátrafelé mozogni, hogy a másikat magukkal rántsák. Aki a másikat magával rántja, az a nyertes (Nagy Czírok L.: Pásztorélet a Kiskunságon. Bp., 1959. 283). Móricz Zs. Úri muri című regényében s annak színpadi változatában a juhtartó gazdák elnöke és jegyzője fejfel meg egymásnak s így tusakodnak, öklelőznek. Az ilyen tusakodás is az ujjhúzáshoz hasonló vetélkedő játék.

Nem vagyok sem a szólások, sem a játékok specialistája. De talán ez a néhány adat is szemlélteti, hogy *ujjat húz* szólásunknak milyen széles európai háttere van.

Gunda Béla

Csipkeverő, kötélverő, marokverő. 1. Az ÉrtSz. a *ver* igét csak 'üt, schlagen' jelentésben tárgyalja. A belőle képzett *verő* melléknévi igenév jelentésének pedig két fő csoportját különbözteti meg: I. mn. olyan, aki v. ami ver, pl. ablakot *verő* eső. II. fn. eszköz, amivel vernek, pl. *habverő* stb. A szócikk végén összefoglalja azután a mai köznyelvben használatos összetételeket, amelyekben a *verő* majd elő-, majd utótagként szerepel: 1. *-fa*; *-léc*; *-pálca*; *-pózna*. 2. *cölöp*-; *csipke*-; *dob*-; *hab*-; *kötél*-; *lant*-; *marok*-; *világ*-. Ha jól szemügyre vesszük ezt a felsorolást, feltűnhet, hogy a 2. csoportba tartozó *csipke*-, *kötél*- és *marokverő* kéri a sorból. A *verő* utótagos összetételek mindegyikében ugyanis — bár szokatlan — a *ver* az üt igével is helyettesíthető minden félreértés nélkül, ellenben szóban forgó példáinkban: „csipkeütő”, „kötélütő”, „marokütő” teljesen félrevezető, értelmetlen volna. A *verő* utótagos összetételek ezenkívül jelentés szempontjából részben a melléknévi (I), részben a főnévi (II) kategóriába tartoznak; a kiemelt csipke-, kötél- és